

ישי דיטשר הלנצח אכל חרב?

עיון בדמותו של יואב בן צרויה*

הקדמה

יואב בן צרויה, שר צבאו וקרובו¹ של דוד המלך, הינו דמות מרכזית בספר שמואל ב, ובמקבילות בדברי הימים א. הוא מתואר כמנהיג צבאי מצליח הלוחם את מלחמות דוד ומכניע עמים תחת מלכותו², וכאדם נחוש ואמיץ שאינו חת משדה הקרב. הוא מצליח לדכא שתי מרידות – זו של אבשלום וזו של שבע בן בכרי, המאיימות להדיח את דוד מהמלוכה. במבט ראשון יואב נראה כשר צבא אמיץ אשר מסור מאוד לדוד מלכו.

יחד עם זאת, יואב מצטייר גם כאדם אלים וחם מזג, אדם שאינו מכיר כלל בערך חיי אדם. הוא אינו בוחל במעשים 'מלוכלכים' על מנת להשיג את מבוקשו, בלי התחשבות במוסריות המעשה. למרות מסירותו לדוד, הוא פועל בניגוד לרצונו, למשל הריגת שני שרי צבא דוד – אבנר בן נר (שמואל ב ג, כז) ועמשא בן יתר (שמואל ב כ, ט-י), מעשים שיכלו להעכיר את בית דוד כיוון שייכתן שיחשבו שהדבר נעשה ברצון המלך. כמו כן, על אף הוראתו המפורשת של דוד שלא לפגוע באבשלום בעת היציאה להילחם בו, יואב ממרה את ציוויו, תוקע שלושה שבטים בלב אבשלום, ובעודו גוסס מצווה על נעריו להורגו (שמואל ב יח, יד-טו). נקודה

* ברצוני להודות למורי ורבי ד"ר חזי כהן שעזר לי מאד לאורך כתיבת המאמר, עבר עליו מספר פעמים והפנה אותי למקורות חיוניים, ועל כך תודתי נתונה לו. כמו כן, ברצוני להודות גם לעומר גולדמן, יצחק מרקוביץ, קובי פישר ואסף שטיינברג על עריכה לשונית של המאמר.

מאמר זה נכתב בקיץ תשס"ח, ומאז יצא ספרה של דליה רביד "יואב בן צרויה" בהוצאת הקיבוץ המאוחד, 2009. השער הראשון בספרה מציג שתי דרכים אפשריות לנתח את יואב – הן כדמות חיובית והן כדמות שלילית. על אף שמאמר זה עוסק באותו נושא, צורת העבודה במאמר זה שונה מהספר. רביד קוראת את הקטעים בצורה ספרותית יותר ולענ"ד מאמר זה מעמיק במקומות שהספר אינו בהכרח עושה כן באותה הדרך. בכל מקרה, איני מתייחס לספר במאמר זה, על אף שבמקומות מסוימים יש הקבלה בין דברינו. בכל מקרה, אני שמח שיש הרבה התעסקות בנושא מה שמעיד על עניין רב בדמותו המרתקת של יואב, ושנזכה לחכמה מקנאת הסופרים.

1. לפי דברי הימים א ב, טז, צרויה היא בת ישי ולכן אחות דוד – לפי זה יואב היה בן דודו של דוד, ואילו לפי שמואל ב ב, יח, צרויה היא דווקא בת נחש. תרגום השבעים גורס 'ישי' במקום 'נחש', כך שאין סתירה. וראה בתלמוד הבבלי שמזהה את נחש עם ישי – מסכת שבת דף נה ע"ב; מסכת בבא בתרא דף יז ע"א.
2. ראה שמואל ב ה, ח וכן דברי הימים א יא, ו; שמואל ב פרק י; שמואל ב יב, כו-כז; מלכים א יא, טז.

נוספת לחובת דמותו של יואב היא תמיכתו באדוניה בסוף ימי דוד, מעשה היכול להתפרש כבגידה בדוד בסוף ימיו.

כך ראיתי את יואב – מצד אחד דמות חיובית שנאמנת לדוד רוב ימי חייו, דמות הרואית אשר נלחמת 'בעד עמנו ובעד ערי אלקינו' (שמואל ב י, יב), ומצד שני, דומיננטית יותר כדמות שלילית ואלימה שאינה בוחלת בשפיכות דמים.

במאמר זה, אנסה לשפוך אור על דמותו המעניינת. על ידי הבאת מקורות וניתוחם אנסה לתמוך בטענתי שיואב בן צרויה אינו חמום מוח, שאינו מעריך חיי אדם, אלא אדם נאמן ושקול אשר חיי אדם יקרים לליבו.

המוטיב החוזר של 'בני צרויה'

מרכיב חשוב בעיצוב התרשמותנו הראשונית והמרשיעה בדמותו של יואב הוא הכנסתו תחת קורת גג משותפת ואחידה 'בני צרויה'. דוד הוא זה שמגבש את הביטוי ונותן לו משמעות חדשה. לא זהות משפחתית גרידא, אלא מהותית-פנימית. כפי שנראה, הכינוי מורה על מהות אלימה ובריונית. כאשר דוד משתמש בכינוי זה, הוא נאמר אמנם לאדם יחיד, אולם כל עניינו הוא הכללת בני צרויה כולם למהות אחת. לדידו, כולם חמומי מוח ואלים. נראה את אותה משמעות שלילית של הביטוי לפי ההקשרים הבאים.

לאחר שיואב הורג את אבנר, דוד מקונן עליו וכן קורא בפני עבדיו:

וְאֵנֹכִי הַיּוֹם כִּי וַיִּמְשֹׁחַ מֶלֶךְ וְהָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּנֵי צְרוּיָה קָשִׁים מִמֶּנִּי יְשָׁלֵם ה' לְעֵשֶׂה
הַרְעָה כְּרָעָתוֹ:

(שמואל ב ג, לט)

בזמן שדוד ואנשיו בורחים מאבשלום במרדו, שמעי בן גרא סוקל אותו ואת אנשיו ומקללו 'איש הדמים ואיש הבליעל' – האשמה שדוד השמיד את בית מלוכת שאול על מנת למלוך. אבישי מציע להרוג את שמעי, אך נתקל בהתנגדותו הנמרצת של דוד:

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרוּיָה כֹּה יְקַלֵּל כִּי ה' אָמַר לוֹ קַלֵּל אֶת דָּוִד וּמִי יֹאמַר
מִדּוּעַ עֲשִׂיתָהּ כֵּן:

(שמואל ב טז, י)

למרות שאבישי הוא היחיד שמציע להרוג את שמעי, דוד פונה כביכול לכל בני צרויה ומדגיש את ההבדל בינו ובין בני צרויה האלימים.

לאחר שהמרד מסתיים בכישלון ודוד חוזר למלוך, אבישי שב וקורא להרוג את שמעי. ושוב דוד מסרב בתקיפות:

וַיֹּאמֶר דָּוִד מַה לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרוּיָה כִּי תִהְיוּ לִי הַיּוֹם לְשֹׁטֵן הַיּוֹם יוֹמַת אִישׁ בְּיִשְׂרָאֵל
כִּי הֲלוֹא יִדְעֹתִי כִּי הַיּוֹם אָנִי מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל:

(שמואל ב יט, כג)

שושנה זילכה טוענת שבני צרויה שונים אחד מן השני, ולכן הכללתם אינה צודקת. היא מדגישה את ההבדלים בין האחים ולכן על פיה, 'בני צרויה' אינם ישות אחת.³

אולם אין אנו צריכים להראות פערים בין האחים על מנת לבטא את הבעייתיות שבביטוי 'בני צרויה' השגור בפי דוד. ייתכן ואמנם יש קווי דמיון בין האחים, כדוגמת חוסר רגישות ופשרנות כלפי מי שהם רואים כאויב. אולם הכללה זו הינה הכללה סובייקטיבית מנקודת מבטו של דוד. דוד הוא היחיד שמשתמש בביטוי זה כביטוי מהותי, בעל משמעות שלילית. השאלה היא האם המקרא מתייחס לבני צרויה כמו שדוד מתייחס אליהם. כלומר, תאור דמותו של יואב מתוארת לנו בעיקר על ידי דוד, ולכן מטרת מאמר זה היא לברר מה דעת המספר. נדון בשאלה זאת, ונראה איך דעת המספר באה לידי ביטוי בסיפור הריגת אבשלום בידי יואב.

הריגת אבנר

בקרב שהתרחש בבריכת גבעון בין צבא דוד לצבא איש בושת, עשהאל, אחיו של יואב, רודף אחר אבנר שר צבא איש בושת במטרה לפגוע בו, אך במקום זאת, אבנר הורג את עשהאל (שמואל ב ב, יב-כג). לאחר זמן מה, אבנר מבקש לערוק לצדו של דוד, כאשר יואב שומע שדוד קיבל את אבנר, הוא מתמלא כעס וטוען כלפי דוד – כִּי לְפִתְתָּךְ בָּא וְלִדְעַת אֶת מוֹצְאָךְ וְאֶת מוֹבְאָךְ וְלִדְעַת אֶת כָּל אֲשֶׁר אֶתָּה עֹשֶׂה (שמואל ב ג, כה). ללא ידיעתו של דוד, יואב יוצא, מכה את אבנר והורגו (שמואל ב ג, א-כז).

3. זילכה שושנה, עיצוב דמותם של בני צרויה בסיפורי דוד, רמת גן, תשנ"ז, עמ' 66-83.

מדוע הורג יואב את אבנר? ברור שגאולת דמו של עשהאל מהווה חלק מהסיבה להריגת אבנר, והמקרא אף מעיד – וַיִּפְּהוּ שָׁם הַחֹמֶשׁ וַיָּמַת בְּדָם עֲשָׂה אֶל אָחִיו (שמואל ב ג, כז). אך ניתן להציע עוד סיבות להריגת אבנר – יעל שמש⁴ מעלה שתי אפשרויות נוספות – מניע ממלכתי-ביטחוני ומניע אישי-אינטרסנטי, לטענתה ניתן לבחור רק באחת מהן כמשלימה לגאולת דמו של עשהאל.

לטענת המניע הביטחוני היא מביאה כראייה את שמירת הנאמנות של יואב לדוד, ועשיית מעשים למענו גם כאשר הדבר מנוגד לאינטרסים האישיים של דוד, כדוגמא היא מביאה את הריגת אבשלום,⁵ אשר בהמשך הפרק נדון בה.

לטענת המניע האישי היא מציעה את האפשרות שהריגת אבנר על ידי יואב הייתה מפני שיואב ראה בו מתחרה על מעמדו כשר צבא [כדעת יוסף בן-מתתיהו⁶]. לטענתה העובדה שיואב חיכה זמן מה על מנת להרוג את אבנר (שהרג את עשהאל), והריגתו רק לאחר מינויו כשר צבא – מעידה על המניע האישי⁷, כמו כן היא טוענת שיואב אינו מתואר כטיפוס נקמן – 'הוא האיש ששם בפי האישה החכמה מתקוע דברים בגנות גאולת הדם'⁸. טענתה האחרונה לטובת המניע האישי היא הקרבה שבין רצח עמשא לרצח אבנר, הסיפור שלנו מזכיר את הריגת עמשא, היא טוענת כי יואב הורג את עמשא רק על מנת לשמור על משרתו כשר צבא דוד.⁹

היא מסיימת בטענה שמניע גאולת הדם עומד רק לצד אחד מהמניעים שהצענו, המניע הביטחוני או המניע האישי. לטענתה, שני המניעים הנ"ל, סותרים אחד את השני – אם יואב חשד באבנר מבחינה ביטחונית, לא נראה שהרגו מסיבה אישית, למען משרתו כשר צבא. אבל אם אבנר נאמן, לדעת יואב, נראה שיואב לא היה הורג אותו בלי קשר לאינטרס האישי.

4. שמש יעל, למה הרג יואב את אבנר? בית מקרא 48, ב, תשס"ג, עמ' 144-153

5. שם, עמ' 148

6. קדמוניות היהודים, ז, א, ה (מהדורת א' שליט, עמ' 228-229)

7. טענתה לא נהירה לי – בתחילת המאמר היא טוענת שמניע גאולת הדם משמש כעילה באופן ודאי להריגת אבנר שהרי המקרא אומר זאת בעצמו. אולם כאן נראה כי היא טוענת שהריגת אבנר כבר לא נובעת ממניע זה, אלא מהמניע האישי. כמו כן, גם אם היא הייתה חוזרת בעצמה וטוענת שמניע גאולת הדם אינו מהווה עילה, מפני שיואב הרגו רק לאחר שאבנר נהיה שר צבא – הרי אפשר לטעון את הטענה ההפוכה, כלומר שיואב הרגו מהמניע הביטחוני רק לאחר שאבנר נהיה שר צבא, בגלל הסכנה שגורם לא נאמן יכהן בתפקיד זה!

8. שמש (לעיל הערה 4), עמ' 150. שוב, היא חוזרת על המניע של גאולת הדם.

9. היא מתעלמת מהאפשרות שיואב הורג את עמשא בשל מניע הביטחוני.

הבה נבחן את טיעון המניע האישי מול טיעון המניע הממלכתי. יש בעייתיות מסוימת בטיעון האישי – יואב ככל הנראה לא שימש כשר צבא לפני שהרג את אבנר.¹⁰ לפי זה, אי אפשר לומר שיואב רצה לשמור על משרתו כשר צבא, וטיעון המניע האישי פחות חד. אפשר לומר שיואב ראה את עצמו ראוי לתפקיד שר הצבא, וכאשר אבנר התמנה לתפקיד, הרגו. אולם, את הבעייתיות העיקרית בטיעון עוד נראה בהמשך ובמיוחד בפרק הבא, והיא נאמנותו ומסירותו של יואב כלפי דוד. רק נזכיר כאן שיואב מוכן באופן מובהק לוותר על כבודו ומעמדו האישי לטובתו של דוד מלכו – לאחר שמצליח לצור על רבת עמון, יואב קורא לדוד לבוא ורק להיכנס בעצמו לתוך העיר כצעד סופי על מנת שהוא יזכה לכבוד (שמואל ב יב, כו-ל). כל זאת בשביל להאדיר את שמו של דוד ולבסס את שלטונו. לכן, לאור מסירותו כלפי דוד, נראה קשה לקבל את הטיעון שהרג את אבנר למען אינטרס אישי אם היה חושב שהדבר פוגע במלכות דוד. ייתכן והמניע האישי אכן היווה מרכיב קטן בשיקול הכללי, אך קשה מאוד לקבל שהיה עושה זאת אם היה חושש שהפעולה תפגע בדוד.

כעת, נבחן את טיעון הביטחוני-ממלכתי. אבנר ביקש לערוק מאיש בושת בן שאול לצידו של דוד. הפרשיה הסמוכה לבקשת אבנר לעבור, נותנת לקורא את הגורמים למעבר זה:

וְתָהִי הַמִּלְחָמָה אֲרָכָה בֵּין בֵּית שְׂאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וְדָוִד הֵלֵךְ וְחָזַק וּבֵית שְׂאוּל הִלְכִים
וְנָדְלִים:

וכן ממשיך:

וַיְהִי בְהַיּוֹת הַמִּלְחָמָה בֵּין בֵּית שְׂאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וְאַבְנֵר הָיָה מִתְחַזֵּק בְּבֵית שְׂאוּל:
וּלְשְׂאוּל פִּלְגֶשֶׁת וְשָׂמָה רִצְפָּה בַת אִיָּה וַיֵּאמֶר אֶל אַבְנֵר מִדְּוַע בְּאֵתָהּ אֶל פִּילְגֶשֶׁת אֲבִי:
וַיַּחַר לְאַבְנֵר מְאֹד עַל דְּבָרֵי אִישׁ בְּשֵׁת וַיֵּאמֶר הָרֵאשׁ כָּלֵב אֲנֹכִי אֲשֶׁר לַיהוָה הַיּוֹם
אֲעֲשֶׂה חֶסֶד עִם בֵּית שְׂאוּל אֲבִיךָ אֶל אֲחִיו וְאֶל מְרַעְהוּ וְלֹא הַמְצִיתֶךָ בְּיַד דָּוִד וְתִפְקֹד
עָלַי עֹן הָאִשָּׁה הַיּוֹם:

10. בדה"א יא, ו כתוב שיואב נהיה שר צבא רק לאחר כיבוש ירושלים, סיפור שבא רק לאחר בברית גבעון. יעל שמש מודעת לבעייתיות שבעניין ומניחה שהמאורעות כאן אינו בסדר כרונולוגי, כלומר שכיבוש ירושלים קדם לקרב בגבעון. (שמש (הערה 4) עמ' 149, ראה שם הערה 27)
אך גם אם נניח שהסיפור אינו כרונולוגי, הטענה שיואב שימש כשר צבא בברית גבעון בעייתית – דוד הלל וינר (יואב בן צרויה ובניהו בן יהוידע, שיר למעלות ג' – הוצאת ישיבת מעלות, תשס"א, עמ' 174-173) מראה את חוסר השוויון בין יואב לאבנר שר צבא דאז של איש בושת, ומסיק שיואב לא היה אז עדיין שר צבא. בסופו של דבר, ניתן לטעון שיואב היה דמות דומיננטית בקרב עם אנשי אבנר בברית גבעון, אולם קשה מאוד להניח שהיה אז שר צבא דוד.

כֹּה יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים לְאַבְנֵר וְכֹה יִסִּיף לוֹ כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְדָוִד כִּי כֵן אֶעֱשֶׂה לוֹ:
 לְהַעֲבִיר הַמַּמְלָכָה מִבֵּית שָׂאוּל וּלְהַקִּים אֶת כִּסֵּא דָוִד עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל יְהוּדָה מִדָּן וְעַד
 בְּאֵר שָׁבַע:
 וְלֹא יִכַּל עוֹד לְהָשִׁיב אֶת אַבְנֵר דְּבַר מִירְאָתוֹ אִתּוֹ:

(שמואל ב ג, א; ו-יא)

אנו רואים את הסיבות למעבר שאותן המספר בעצמו מתאר – (1) היחלשות בית שאול מול התחזקותה של בית דוד; (2) סכסוך פנימי בינו לאיש בושת על רקע פילגשי שאול. כמו פוליטיקאי מצליח העורק ממפלגתו הכושלת למפלגה משגשגת ומתחזקת, כך אבנר שמתחזק בבית שאול, שוקל את צעדיו הפוליטיים ומחליט לעבור לצד החזק יותר, בית דוד. אבנר מבין שאין עתיד למלכות איש בושת המתחלשת. לכן, הוא מנסה לעבור לצד החזק יותר לפני שספינת מלכות איש בושת תשקע לגמרי, כלומר לפני שלא יהיה לו שום כוח פוליטי להציע לאף אחד.

היחסים בין איש בושת ואבנר, אינם כמלך ושרו שאמור לשמשו, להיפך – אבנר הרבה יותר חזק ודומיננטי. איש בושת פותח בהאשמה מאוד חמורה שאבנר בא על פילגשי אביו, דבר המבטא מרידה¹¹. היינו חושבים שאבנר יתגונן ויכחיש, אך במקום זאת הוא תוקף את איש בושת שמתייחס אליו 'שלא בכבוד הראוי'! אבנר מהפך את כל הסצנה על פיה, והופך את עצמו מהנאשם למאשים! הוא מרגיש כל כך בטוח שהוא יכול להרשות לעצמו להשתיק את המלך ולהתקיפו חזרה באגרסיביות. אין אנו יודעים בוודאות שאבנר בא על פילגשי אביו, אך כן אפשר ללמוד שמאז שמלכות איש בושת הלכה ונתחלשה, אבנר כבר לא חשש להעיז פנים למלך, ולהתייחס אליו בזלזול. בסופו של דבר, אבנר עורק לצד השני לאחר שרואה שכבר אין לו מה לחפש בבית שאול.

למה אבנר עורק דווקא עכשיו ולא לפני כן? נראה שיש שתי סיבות – (א) אבנר רואה תזמון מוצלח בין הידלדלות בית איש בושת לבין ההאשמה שבא על הפילגשים, ועל כן הוא מנצל את ההזדמנות; (ב) אבנר היה מוכן להישאר בצד מלכות בית בושת, כל עוד הוא המנהיג דה-פקטו. לאבנר לא אכפת להיות מספר שתיים כל עוד יש לו כוח רב, אך עכשיו הוא אינו יכול לסבול את העובדה שאיש בושת 'מעז' לערער את מאזן הכוחות. השקלול בין כוח ממלכת איש בושת לבין כוחו בממלכה הוביל אותו למסקנה שכדאי לו לעזוב.

11. ראה שמואל ב טז, כב; מלכים א כ, כב.

לסיכום הטיעון הביטחוני, נראה שיש מקום רב לחשוד באבנר שפעם ניסה יחד עם שאול לצוד את דוד עצמו, וכעת עורק מבית ממלכתו מפני שהדבר נראה לו כדאי מבחינה פוליטית. אבנר מוצג כאן כדמות בוגדנית, שזה עתה היה שר צבא אויבו. יואב אפוא מחליט שאבנר מהווה סיכון לממלכה, והורגו גם בניגוד לדעתו של דוד עצמו, מפני שהוא מאמין שהוא יודע יותר טוב ממנו מהי טובת הממלכה. כלומר, גם אם דוד מאמין שאבנר אינה דמות בוגדנית וחושב שקבלת אבנר תוביל לתמיכה מהעם, הרי שיואב אינו מקבל זאת ולכן הורגו. עוד נתעמק במתח בין דמותם וראייתם של דוד ויואב.

בסופו של דבר, אנו יודעים שנקמת דמו של עשהאל אחיו היה חלק מהסיבה שהרג יואב את אבנר. הצענו שהטיעון למניע הביטחוני-ממלכתי מאוד חזק כאן, יואב אולי פועל בניגוד לרצונו של דוד, אך הוא מאמין שיודע יותר טוב מדוד עצמו מה טוב ומה מסוכן לממלכה. סקרנו את טיעון האישי-אינטרסנטי והבעייתיות בה, ורק נסכם שאם זה אכן היווה שיקול, הרי שעשה זאת מתוך המחשבה שהפעולה תועיל לשלטון דוד, ולא תזיק לה תוך כדי.

המלחמה בעמון ופרשיית דוד ובת שבע

לאחר שחונן מלך עמון משפיל את שליחי דוד, הוא מבין שעורר את כעסו של דוד, לכן הוא מקדים תרופה למכה בהשכרת צבאות מארם ויציאה למלחמה בישראל. דוד ממנה את יואב להילחם בהם, ובעזרת אבישי ואנשיו, הם מצליחים להניס את צבאות עמון וארם. (שמואל ב פרק י')

בסיפור זה, אנו רואים את גבורתו של יואב, ואת הצלחתו כשר צבא. בעזרת אסטרטגיה מוצלחת ומוראל שמפיה, יואב מצליח יחד עם אבישי להדוף שני צבאות. ההצלחה כאן מצטרפת לרשימת ציונים של יואב כמנהיג צבאי גיבור: ניצחון צבא דוד בקרב בבריכת גבעון (שמואל ב ב, לא), חלקו בכיבוש ירושלים (דברי הימים א יא, ו), המצור על רבת עמון (שמואל ב יב, כו-כז), הכנעת אדום (מלכים א יא, טז), דיכוי מרד אבשלום (שמואל ב פרק יח) ודיכוי מרד שבע בן בכרי (שמואל ב פרק כ).

עוד נקודה שבאה לידי ביטוי אצל יואב היא עצם העובדה שהוא יוצא בעצמו למלחמה, כלומר, בדרך כלל הוא יוצא ללא דוד המלך¹². אמנם במערכה השנייה דוד כן יוצא בעצמו, אך בכלליות נראה שאין הדבר כך, וברשימת ההצלחות הנ"ל של יואב, דוד מתואר לרוב כפאסיבי, בניגוד ליואב שיוצא להילחם. הפסוקים הבאים מדגישים את הניגוד בין יואב שנמצא בלהט הלחימה לבין דוד:

וַיְהִי לְתִשׁוּבַת הַשָּׁנָה לָעֵת צָאת הַמְּלָאכִים וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶת יוֹאָב וְאֶת עֲבָדָיו עִמּוֹ וְאֶת כָּל יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁחָתוּ אֶת בְּנֵי עִמּוֹן וַיִּצְרוּ עַל רֵבֵה וַדָּוִד יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלַם:
וַיְהִי לָעֵת הָעָרֵב וַיִּקָּם דָּוִד מֵעַל מִשְׁכְּבוֹ וַיִּתְהַלֵּךְ עַל גַּג בַּיִת הַמֶּלֶךְ וַיִּרְא אִשָּׁה רֹחֶצֶת
מֵעַל הַגַּג וְהָאִשָּׁה טוֹבַת מְרָאָה מְאֹד:

(שמואל ב יא, א-ב)

נראה בברור, כי העיצוב המקראי מבקש להדגיש את הניגוד שבין דוד לבין יואב והצבא. הניגוד מתואר במישור המצומצם של הפסוקים: בזמן שיואב ו'כל ישראל' שיוצאים להילחם וצרים על רבת עמון, דוד 'יושב בירושלים', ומתהלך על הגג; ובמישור הרחב יותר: ישנו ניגוד בין שני חטיבות שונות, בין פרק י שעוסק במלחמה של יואב והעם בעמון ובאדום למען הממלכה, לעומת דוד המלך שבפרק יא הולך ומקיים יחסים עם אחד מנשות מחייליו שנלחמים למענו ברבת עמון.

זמן מה לאחר שדוד בא על בת־שבע, היא מודיעה לדוד שהיא מעוברת ממנו, ודוד מנסה לטשטש את העקבות, הוא קרא לאוריה שיבוא מן המערכה, ומנסה לשכנעו לשכב עם בת־שבע וכך יחשוב שהיא מעוברת ממנו ולא מדוד. אולם, התכנית לא יוצאת לפועל מפני שאוריה מסרב לרדת לביתו ולשכב עם אשתו, גם לאחר הפצרותיו של דוד ואף לאחר שדוד שיכר אותו. בעקבות הכישלון להביאו אל ביתו, דוד שולח את אוריה חזרה לקרב עם מכתב ליואב, בו מצווה דוד להציב את אוריה במקום בו ייהרג במהלך הלחימה, מה שאכן מתרחש. (שמואל ב פרק יא)

יציבותה של הממלכה יכלה להתערער לולא פרשיית בת שבע הייתה נודעת ברבים – ידיעה שמלך בא על אחד מנשות חייליו יכולה בקלות לחולל מרד בדרג הצבאי. הטיפול בנושא צריך

12. זילכה (הערה 3, עמ' 88-87) טוענת שיש ציפייה מהמלך עצמו שיילחם כמו שרואים במשפט המלך - וַיִּצָא לְפָנָיו וַיִּנְלָחֵם אֶת מִלְחָמָתָנוּ: (שמואל א ח, כ) – הוא עצמו, כמלך, אמור להושיע את העם. דוד עומד בניגוד לשאול, שכן נלחם בעצמו יחד עם אבנר ולא רק שלחו.

היה להיעשות באופן חשאי אך מייד. הטיפול יכול להיעשות רק באמצעות אדם קרוב ונאמן ביותר לדוד, לא בכדי סמך דוד על יואב, הוא זה ששולח את אוריה למלך, ובסופו של דבר גם אל מותו. יואב מבין את משמעות ציווי דוד להרוג את אוריה, ואת חשיבותו לממשלת דוד. גם אם יואב לא ידע דבר על מעשה דוד ובת־שבע, ורק מילא את הפקודות שקיבל מהמלך, הרי שהוא הבין את הצורך בהריגת אוריה בדרך עקיפה, על אף כיעור המעשה, הוא הבין שהדבר נצרך לביטחון ויציבות הממלכה.

הנאמנות והמסירות של יואב כלפי דוד ממשיכה גם לאחר כל הפרשייה – כפי שהזכרנו בפרק הקודם, יואב מצליח במצור על רבת עמון וקרא לדוד ללכוד את העיר על מנת שדוד בעצמו יקבל את התהילה והכבוד במקומו:

וַיִּלְחֶם יוֹאָב בְּרֵבֶת בְּנֵי עֲמוֹן וַיִּלְכֹּד אֶת עִיר הַמְּלוּכָה:
 וַיִּשְׁלַח יוֹאָב מַלְאָכִים אֶל דָּוִד וַיֹּאמֶר נִלְחַמְתִּי בְּרֵבָה גַם לְכַדְתִּי אֶת עִיר הַמַּיִם:
 וְעַתָּה אֲסֹף אֶת יְתֵר הָעָם וְחִנֵּה עַל הָעִיר וְלַכְדָּה פֶּן אֶלְכֹד אֹנִי אֶת הָעִיר וְנִקְרָא שְׁמִי
 עָלֶיהָ:
 וַיֹּאסֹף דָּוִד אֶת כָּל הָעָם וַיִּלְךְ רֵבֶתָה וַיִּלְחֶם בָּהּ וַיִּלְכְּדָהּ:
 וַיִּקַּח אֶת עֶטְרֵת מַלְכָם מֵעַל רֹאשׁוֹ וּמִשְׁקָלָהּ כָּפַר זָהָב וְאֶבֶן יָקָרָה וַתְּהִי עַל רֹאשׁ דָּוִד
 וַיִּשְׁלַל הָעִיר הוֹצִיא הַרְבֵּה מְאֹד:

(שמואל ב יב, כו-ל)

בסופו של דבר, דוד אכן זכה לכבוד שקיבל בזכות יואב, והדבר בא לידי ביטוי בלקיחת כתר מלך עמון לעצמו, ובחבישתו על ראשו שלו. מכאן אנו רואים שליואב אכפת מביסוס השלטון והאדרת שמו של דוד, יותר מאשר כבודו ומעמדו האישי. מקור זה מדגיש ביתר שאת את דמותו של יואב כפי שהיא מעוצבת במאמר זה, נאמנותו המוחלטת לדוד אפילו אם נובעות ממנה פעולות הנוגדות את טובתו האישית.

לסיכום העניין, אנו רואים שעל אף הצלחתו המרובה, ועל אף שלרוב הוא יצא למלחמה ללא דוד, יואב מוותר על הכבוד למען מלכו, וזהו ביטוי חריף ביותר לדמות של יואב אותה אנו מציגים, הנאמנה והדואגת לשלטון דוד.

השבת אבשלום מגלותו

לאחר שאמנון אונס את תמר, אחיה אבשלום הורג את אמנון. כתוצאה מכך, אבשלום גולה לארץ גשור אל תלמי, סבו מצד אמו מעכה (שמואל ב ג, ג). לאחר שלוש שנים, דוד מתגעגע לאבשלום בנו ומתאוה לראותו. אולם, בגלל הצורך להראות שהוא רואה בחומרה את רצח אמנון, דוד לא מרשה לעצמו להשיב את אבשלום מגלותו, אם הוא ישיב את אבשלום הביתה, הרי זה יהיה סימן שסלח לו ללא נקיטת אמצעים של הענשה. לכן, על אף הרצון העז לראות את אבשלום, דוד מותיר אותו בגלותו.

יואב חש את געגועי דוד ואת רצונו העז לראות את בנו. הוא רצה להחזיר את אבשלום הביתה, ותכנן זאת בעזרת טקטיקה מבריקה – הוא שלח אישה חכמה מתקוע שתדבר עם המלך דוד, בעזרת משל, היא גרמה לכך שדוד יחזיר את אבשלום לירושלים (שמואל ב פרק יד).

קשה לומר למה כדאי היה ליואב באופן אישי להחזיר את אבשלום, אין סיבה פוליטית ברורה שאפשר לייחס למהלך זה. נראה, שהמקרא בעצמו נותן טעם לפעולת יואב:

וְאַבְשָׁלוֹם בָּרַח וַיֵּלֶךְ גֶּשׁוֹר וַיְהִי שָׁם שְׁלֹשׁ שָׁנִים:

וַתָּכַל דָּוִד הַמֶּלֶךְ לָצֵאת אֶל אַבְשָׁלוֹם כִּי נָחַם עַל אֲמִנוֹן כִּי מָת:

וַיֵּדַע יוֹאָב בֶּן צֵרְיָה כִּי לֵב הַמֶּלֶךְ עַל אַבְשָׁלוֹם:

(שמואל ב יג, לח-לט – שמואל ב יד, א)

לפי דברי המספר, יואב הבחין בכך שגלותו של אבשלום מצערת את דוד. נראה סביר לומר שיואב ביקש להשיב את אבשלום בגלל ההבנה שהיעדרותו מפריעה לניהול הממלכה, הוא חשב שהחזרת אבשלום תגרום לכך שדוד יתפקד בצורה טובה יותר כמלך.

בסופו של דבר, כאשר אבשלום חזר הביתה, דוד סירב לפגוש אותו. הסיבה לכך אינה ברורה, אפשר אולי להסביר שדוד חש צורך להענישו בכל זאת על הרג אמנון, ולכן הוא לא מקרב אותו מדי.¹³ בכל מקרה, יואב ראה שדוד לא מעוניין בפגישה עם אבשלום, ועל כן הגיוני ביותר שיואב התעלם מקריאות אבשלום להפגיש בינו למלך.

13. על אף תירוץ זה, התעלמות דוד מאבשלום עדיין נראית תמוהה, בייחוד לאחר שמתוארים לנו געגועי דוד. אך קושי זה אינו קריטי לענייננו.

אפשרות נוספת לתירוץ פעולת יואב למען השבת אבשלום היא דאגה ליורש עצר עבור דוד. יואב סבר שלאבשלום יש תכונות מנהיגות ורואה בו כממשיך פוטנציאלי לאביו, ועל כן הוא רוצה להשיבו לממלכה.¹⁴

בסיפור זה מתגלה יואב כדיפלומט רב יכולת ומשיב את אבשלום למען טובת הממלכה. הצענו שתי אפשרויות להסברת פעולתו שעל פיהם, יואב פועל למען טובת הממלכה בהתאם לדמותו אותה אנו מציגים.

מרד אבשלום והריגתו בידי יואב

בעקבות מרד אבשלום בנו, דוד נאלץ לברוח על מנת שלא ייהרג. על אף זאת, דוד מצווה את אנשיו לפני המלחמה במורדים שלא לפגוע באבשלום. במהלך המלחמה, אחד מחיילי דוד מוצא את אבשלום תלוי מעץ כששערו סבוכך בענפיו. כשהחייל מספר זאת ליואב הוא תמה עליו שלא הרג את אבשלום, וזה משיב לו שדוד השביע אותם שלא לפגוע בו! יואב הולך ועושה את הפעולה בעצמו – וַיִּקַּח שְׁלֶשֶׁה שְׁבָטִים בְּכַף וַיִּתְקַעם בְּלֵב אַבְשָׁלוֹם עוֹדְנוּ חַי בְּלֵב הָאֲלֵה. וַיִּסְבוּ עֲשָׂרָה נְעָרִים נְשָׂאֵי כְלֵי יוֹאֵב וַיִּכּוּ אֶת אַבְשָׁלוֹם וַיִּמִּיתֵהוּ (שמואל ב יח, יד-טו).

שיא המתח בין דמותו של דוד לדמותו של יואב

למה יואב פועל בניגוד להוראה המפורשת של דוד והורג את אבשלום? הרי הוא יודע שסביר מאוד שדוד עצמו יזעם ויכעס עליו. למה לו לעורר את כעס דוד? מה ייצא לו מכך? לא נראה שיש כאן מניע פוליטי שאפשר לייחס ליואב. ההיפך הוא הנכון – יואב פוגע בתדמיתו ומסתכן בהבאשת שמו בפני המלך! נראה, שרק תיאור דמותו של יואב כפי שהוצגה כאן, יכול לענות על כך – יואב רצה בטובתה וביציבותה של מלכות דוד, הוא היה בטוח שהוא יודע מה עדיף לממלכה אפילו יותר מהמלך עצמו. יואב סבר שייטכן מאד שאבשלום ינסה למרוד שוב, במיוחד כאשר מדובר באדם שמרד באביו גם לאחר שזה סלח לו והסכים להחזירו מגלותו. יואב לא היה מוכן לקחת את הסיכון.

14. אבשלום הוא השלישי בבניו של דוד (שמואל ב ג, ג), ומכיוון שאמנון נהרג וכלאב ('דניאל' לפי דברי הימים א ג, א) אינו דמות חשובה במקרא (אולי מת), אבשלום הוא הבן הדומיננטי הגדול ביותר של דוד. כמו כן, הוא מתואר כאיש היפה ביותר בכל ישראל (שמואל ב יד, כה-כז), ויופי חיצוני הינו מאפיין בולט אצל הראויים למלכות עד אז – שאול (שמואל א ט, ב) ודוד (שמואל א טז, יב).

יואב מתואר כאן כדמות קרה ומחושבת. הוא לא בוחל בנקיטת אמצעים קשים אפילו כמו רצח, כאשר הדבר נחוץ לשלום הרחב יותר, שלום הממלכה. מבחינת יואב, אבשלום היווה סכנה ליציבות השלטון, והמסקנה המתבקשת היא שיש לסלק את האיום הפוליטי; יואב לא מתחשב ברגשות פרטיים כאשר הם יכולים לסכן את יציבות הממלכה.

הריגת אבשלום מבטאת בחריפות את הניגוד שבין דמותו של יואב לדמותו של דוד. יואב ראה את דוד כאדם הפועל בעניינים גורליים ע"פ דחפים אמוציונאליים, מתוך האימפולס של להט הרגש, לעיתים אף בניגוד לטובת הממלכה. בכלל, בכל הספר דוד מתואר כדמות רגשנית, נלהבת, חיונית, אנרגטית אך גם כנחפזת ולא מחושבת.

פעמים התכונות הללו באות לידי ביטוי אצל דוד באופן חיובי – דוד מנגן לפני שאול (שמואל א טז, כג; יח, י; יט, ט); הוא ניצב בהתלהבות לפני גלית (שמואל א פרק יז); מתואר כרוקד בהתלהבות רבה בעת העלאת הארון - וְדָוִד מְכַרְכֵּר בְּכָל עֵז לְפָנֵי ה' (שמואל ב ו, יד)¹⁵; מביע רצון עז לבנות בית ל-ה' (שמואל ב ז, ב). אולי הביטוי המובהק ביותר לפן החיובי לדמותו של דוד הוא קובץ מזמורי תהלים המיוחסים לדוד, המביעים התפרצות של תחושות דתיות כל כך רב גוניות, וכל זאת בליריות סוחפת.

אולם, פעמים שהתרגשותו של דוד באה לידי ביטוי באופן שלילי – הדוגמא המובהקת ביותר היא חטא דוד ובת שבע. בכך הוא פועל בחוסר שיקול דעת ובחיפזון. עוד ביטוי לכך היא המהירות בה דוד היה מוכן להרוג את כל בית נבל¹⁶ בשל אי-הסכמתו לתת מזון לו ול-400 אנשיו(!) (שמואל א פרק כה). אילולי אביגיל אשת נבל שהרגיעה אותו הוא היה הורג כל 'משתחן בקיר' (שמואל א כה, לד), כך לפי עדות דוד עצמו.

15. דוד מרחיק לכת בהתלהבותו וכל כך שמח בהעלאת הארון שלא שם לעצמו גבול – מיכל מוכיחה את דוד שהוא נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים (שם שם, כ).

המצודת דוד מפרש (על אתר) שחלק מבשר גופו של דוד התגלה; שמעון בר-אפרת מפרש (על אתר): 'גילה את עצמו (את מערומיו). שולי השמלה התבדרו כנראה בעת הריקוד' גם אם אין ביקורת כלפי דוד על התלהבותו חסרת הגבולות בשמחת העלאת הארון, הרי שזה מעצים את הדגש על דמותו הנלהבת של דוד שלפעמים אינו שם גבולות להתרגשותו.

16. או לחילופין את כל הזכרים בבית נבל, כך מפרש רלב"ג את הביטוי 'משתחן בקיר' (שמואל א כה, כב ו-לד) על אתר:

'משתחן בקיר - והוא הזכר';

ומעניינת היא תמיחתו בהמשך הפירוש:

'ויש להפלא איך נסכם דוד להרוג נבל וביתו והוא לא הסכים על הריגת שאול עם היותו רודפו'

עוד ביטוי לרגשנותו של דוד הוא יחסו התמוה כלפי שאול. שאול מנסה להרוג אותו כל כך הרבה פעמים: בעזרת החנית פעמיים¹⁷. בזמן שמנגן לו, ופעם נוספת לאחר מכן¹⁸. רק אז דוד בורח, ושאול ממשיך לצוד אותו: בניות ברמה¹⁹, בנוב עיר הכהנים²⁰, בקעילה²¹, מדבר זיף²², מדבר עין גדי²³ ובגבעת חכילה על פני הישימון²⁴. דוד מבין אומנם ששאול חפץ להורגו, אך הוא אוהב אותו, ורגשית לא יכול להביא עצמו לכדי פגיעה בשאול כשהייתה לו הזדמנות, בשני המקומות האחרונים. האהבה של דוד כלפי שאול חזקה כל כך, שהוא מסכן את עצמו ואת האנשים שעמו בכך ולא עשה את הדבר ההגייוני ביותר – להרוג את שאול לפני שהוא יהרוג אותו. האהבה כאן בבירור מקלקלת את השורה.

כמו שאמרנו, אנו רואים את המתח בין דמויותיהם של דוד ויואב גם ביחס להריגת אבשלום. אולם, שיאו בא לידי ביטוי בתוכחת יואב את דוד על הפגנת אבלו:

וַיִּרְגַּז הַמֶּלֶךְ וַיַּעַל עַל עֲלִית הַשָּׁעַר וַיִּבֶן וְכֹה אָמַר בְּלָכְתוּ בְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנֵי בְנֵי אַבְשָׁלוֹם מִי יִתֵּן מוֹתִי אֲנִי תַחְתֶּיךָ אַבְשָׁלוֹם בְּנֵי בְנֵי: וַיַּגֵּד לְיוֹאָב הִנֵּה הַמֶּלֶךְ בָּכָה וַיִּתְאַבֵּל עַל אַבְשָׁלוֹם: וַתְּהִי הַתְּשֻׁעָה בַּיּוֹם הַהוּא לְאָבֵל לְכָל הָעָם כִּי שָׁמַע הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר נַעֲצַב הַמֶּלֶךְ עַל בְּנוֹ: וַיִּתְגַּנֵּב הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לְבּוֹא הָעִיר כְּאִשֶׁר יִתְגַּנֵּב הָעָם הַנִּכְלָמִים בְּנוֹסָם בַּמִּלְחָמָה: וְהַמֶּלֶךְ לֹאט אֶת פָּנָיו וַיִּזְעַק הַמֶּלֶךְ קוֹל גְּדוֹל בְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אַבְשָׁלוֹם בְּנֵי בְנֵי: וַיָּבֵא יוֹאָב אֶל הַמֶּלֶךְ הַבֵּית וַיֹּאמֶר הַבֵּשֶׁת הַיּוֹם אֶת פָּנָיו כָּל עַבְדֶּיךָ הַמְּמַלְטִים אֶת נַפְשְׁךָ הַיּוֹם וְאֵת נַפְשׁ בְּנֶיךָ וּבְנֵיךָ וְנַפְשׁ נְשִׁיךָ וְנַפְשׁ פְּלִגְשִׁיךָ: לְאַהֲבָה אֶת שִׁנְאֶיךָ וְלִשְׂנֹא אֶת אֹהֲבֶיךָ כִּי הִגְדַּת הַיּוֹם כִּי אֵין לְךָ שָׂרִים וְעַבְדִּים כִּי דַעְתִּי הַיּוֹם כִּי לֹא לֹו אַבְשָׁלוֹם חִי וְכָלְנוּ הַיּוֹם מֵתִים כִּי אֲזַיְשֶׁר בְּעֵינֶיךָ:

17. שמואל א יח, יא

18. שם יט, י

19. שם שם, יט-כ

20. שם פרק כב

21. שם כג ז-ט

22. שם שם, יד-כח

23. שם פרק כד

24. שם פרק כו

וְעַתָּה קוּם צֵא וְדַבֵּר עַל לֵב עֶבְדֶיךָ כִּי בֵה' נִשְׁבַּעְתִּי כִּי אֵינְךָ יוֹצֵא אִם יִלִּין אִישׁ אֶתְךָ
הַלֵּילָה וְרָעָה לָךְ זֹאת מִכָּל הָרָעָה אֲשֶׁר בָּאָה עֲלֶיךָ מִנְּעָרֶיךָ עַד עַתָּה:
(שמואל ב יט, א-ח)

במקום לקבל את פני הלוחמים שסיכנו את חייהם למענו על מנת לדכא את מרד, דוד זועק ומתאבל בפומבי על מות אבשלום, ראש המורדים. בזמן שלוחמיו שמו נפשם בכפם למענו, דוד צועק – מי יתן מותי אני תחתיך! (שם שם, א). דוד אינו מגלה אחריות אלא מבטא התפרקות. במקום להתאפק ולקבל את הלוחמים בברכה ובהכרת תודה, הוא שופך את נפשו בפומבי על מותו של אבשלום.

כך רואה יואב את דוד – כמלך שמבטא חולשה רגשית מסוכנת במקום לגלות מנהיגות ואומץ שלטוני. יואב לא תופס את היחסים המורכבים והאי-רציונאליים של אהבה בין אב לבנו, הוא לא מסוגל לקבל את התנהגות דוד. הוא לא מתחשב בכך שדוד היה אביו של אבשלום, ואהב אותו יותר משאהב את עצמו. תגובתו של דוד היא טבעית – כאב ואבל על בן על אף שניסה לפגוע בו, הם אפילו צפויים מראש. אולם, יואב מזכיר לו שבראש ובראשונה הוא מלך. הוא אינו יכול להרשות לעצמו לפעול כך, לפגוע קשה כל כך במוראל חייליו ולגרור להם להרגיש בלתי-מוערכים, אולי אף נבגדים.²⁵

בסופו של דבר, דוד מקבל את תוכחת יואב, הוא מבין שהצדק עימו ושהוא צריך להתעשת ולהתגבר על עצמו מבחינה רגשית, על אף הקושי שבדבר. דוד עדיין באבל כבד, הוא לא מתנחם, אלא מעמיד פנים כדי לקבל את נאמניו. ואכן, דוד מקבל את הוראת יואב לצאת אל עם. וכמו כוונת יואב, העם מכיר בדוד כמלך הלגיטימי ותומך בו:

וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב בְּשָׂעַר וְלִכְל הָעָם הִגִּידוּ לְאֹמֶר הִנֵּה הַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בְּשָׂעַר וַיָּבֵא כָּל
הָעָם לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׂרָאֵל נֹס אִישׁ לְאֵהָלָיו:
וַיְהִי כָּל הָעָם נְדוּן בְּכָל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל לְאֹמֶר הַמֶּלֶךְ הֲצִילָנוּ מִכַּף אֲבִינּוּ וְהוּא מִלְטָנוּ
מִכַּף פְּלִשְׁתִּים וְעַתָּה בָּרַח מִן הָאָרֶץ מֵעַל אֲבִשְׁלוֹם:
וְאֲבִשְׁלוֹם אֲשֶׁר מִשְׁחָנוּ עָלֵינוּ מֵת בַּמִּלְחָמָה וְעַתָּה לְמָה אַתֶּם מִחְרָשִׁים לְהָשִׁיב אֶת
הַמֶּלֶךְ:

(שמואל ב יט, ט-יא)

25. ראה שמואל ב יט, ד.

יואב צודק כאשר הוא מוכיח את דוד בצורה קשה, למרות שאפשר לומר שבמצב רגיל הוא אפילו היה נחשב למורד במלכות, אך כעת עליו לנהוג בקשיחות למען המשך יציבות שלטון דוד. כלומר, הוא דיבר קשות עם דוד באופן אישי, אך עשה זאת בשביל הממלכה.

אם כן, ראינו את שיא המתח בין דמותו של דוד לבין דמותו של יואב – דוד כדמות חיונית, נלהבת ורגשנית לעומת דמות יואב הקרה, המחושבת והקשוחה. בסיפור זה הבנו את המניע של יואב להרג אבשלום, ומה שיותר חשוב – ראינו שדוד, בתוך כל אבלו וצער המודגשים ומתחזקים לאור תיאור דמותו של דוד, צריך לקבל את תוכחתו של יואב, תוכחה אשר מהווה ביטוי מובהק לדמותו.

הריגת עמשא

לאחר מרד אבשלום, דוד מציע לעמשא לשמש כשר צבאו במקום יואב:

וְלַעֲמֶשָׂא תִמְרוּ הֲלוֹא עֲצָמִי וּבִשְׂרִי אֶתָּה כֹּה יַעֲשֶׂה לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִיף אִם לֹא שָׂר צָבָא תִהְיֶה לְפָנַי כָּל הַיָּמִים תַּחַת יוֹאֵב:

(שמואל ב יט, יד)

ההצעה אינה נובעת מחוסר יכולתו של יואב, הרי ברור שמבחינה מבצעית, יואב היה שר צבא למופת. אם כן, ניתן למנות שתי סיבות למינוי עמשא תחת יואב:

- (1) דוד כועס מאד על יואב לאחר שהרג את אבשלום בנו,²⁶ הדחתו נבעה משנאתו האישית כלפיו על כך.²⁷

26. אם דוד באמת כועס על יואב, למה הוא לא מזכיר זאת בצוואתו לשלמה בנו להרוג את יואב? (מלכים א ב, ה) הרי הוא מזכיר את הריגת שרי הצבא אבנר ועמשא! לא יעלה על הדעת הן מסברה והן בתיאור המקרא שדוד הצטער על אלה יותר מאשר על אבשלום בנו!
 רלב"ג (מלכים א ב, ה, ד"ה 'את אשר עשה לי יואב צרויה') טוען שצריך לדייק מלשונו שם של דוד לשלמה – את אשר עשה לי יואב בן צרויה אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל – יש כאן שתי סיבות לגזר דין מוות: (1) מה שעשה לי – רצח אבשלום; (2) הריגת אבנר ועמשא.
 לעומתו, שאול זלבסקי (עלית שלמה למלכות, ירושלים, תשמ"א, עמ' 95) טוען שאכן הריגת אבשלום מהווה סיבה להרוג את יואב, אך אבשלום בכל זאת היה מורד במלכות. רשמית, אי אפשר להעניש את יואב על כך שהרג מורד. אמנם הריגת אבנר ועמשא הינם סיבות לדוד לצוות על הריגת יואב, אך הוא משמיט את הסיבה הנוספת, סיבת הריגת אבשלום.

(2) דוד רוצה לקנות את לב העם שמרד בו – הוא מתנהג בסלחנות כלפי שר צבא המורד על מנת לקבל את תמיכת תומכי אבשלום במרד. אין זה הצעד היחיד שנובע מטעם זה – דוד סולח גם לשמעי בן גרא שקיללו בזמן המרד ואינו מתואר כמעניש את המורדים, להיפך, הוא מנסה לקרב אליו את כל ישראל.

יואב רואה בעמשא כאדם שעליו אי אפשר לסמוך, במיוחד אם הוא ישמש בתפקיד רגיש כמו שר צבא. כמו אבנר, גם עמשא שימש כשר צבא אויבו של דוד. וכמו אבנר, אף עמשא צד את דוד וניסה להורגו. יואב גם רואה בעמשא כשר צבא בלתי מתאים – בזמן שבע בן בכרי, דוד קורא לעמשא לפקוד את הצבא ולהתייצב לפניו בעוד שלושה ימים. אולם, בזמן קריטי זה, הוא נכשל להתייצב (שמואל ב כ, א-ה) – הוא לא הצליח כשר צבא לגייס חיילים. אפשרות נוספת היא שיואב ראה באי התייצבותו כעריקה, אולי ראה אותה כבגידה בדוד. בכל מקרה, יואב רואה בעמשא, כמו שראה באבנר, אדם שהיה זה מכבר אויב המלך ושאינו לסמוך עליו.

ובאמת, כאשר עמשא אינו מתייצב לזמן המיועד, דוד ממנה את אבישי להנהיג את דיכוי המרד וזה מצרף אליו את יואב אחיו. בדרך הם פוגשים את עמשא, יואב הורגו בעורמה:

וַיֹּאמֶר יוֹאֵב לְעַמְשָׂא הַשָּׁלוֹם אֶתָּה אַחִי וְתַחַז יְד יְמִין יוֹאֵב בְּזֶקֶן עַמְשָׂא לְנֶשֶׁק לוֹ:
וְעַמְשָׂא לֹא נִשְׁמַר בְּחָרֵב אֲשֶׁר בְּיַד יוֹאֵב וַיִּכְהוּ בָּהּ אֶל הַחֶמֶשׁ וַיִּשְׁפֹּךְ מַעֲיו אֶרְצָה וְלֹא
שָׁנָה לוֹ וַיָּמָת וַיּוֹאֵב וְאַבְיָשִׁי אַחִיו רָדְף אַחֲרָי שִׁבְעַ בֶּן בְּכָרִי:
(שמואל ב כ, ט-י)

נראה שהוא הורג את עמשא, בניגוד לרצונו של דוד, מפני שהוא מאמין שמעשה זה הוא לטובת השלטון, לטובת ממלכתו של דוד.²⁸

27. כך מפרשים גם רד"ק, רלב"ג ומצודת דוד על שמואל ב יט, יד. שמעון בר-אפרת, (שמואל ב, מקרא לישראל, ירושלים, תשנ"ו, עמ' 207) מביא גם את הסיבה השנייה שהזכרנו.

28. כך גם יהודה קיל (שמואל א, דעת מקרא, ירושלים, תשמ"א, עמ' 132 במבוא וראה שם בהערה 17; שמואל ב, דעת מקרא, ירושלים, תשמ"א, עמ' תצח) מפרש את הריגת עמשא, כלומר יואב מאמין שעמשא אינו נאמן, והריגתו היא בסופו של דבר חיובי לממלכה.

גם מספר חוקרים רואים בהריגת עמשא כנובע ממניע בטחוני-ממלכתי:

פ. נאמן, 'שבועת דוד וצוואתו', בית מקרא שנה עשירית (חוב' כג-כד) אדר ב' (תשכ"ה) עמ' 75;

חמ"י גבריהו, 'ברית דוד ואבנר וגורלו של שר הצבא יואב', בתוך: ספר שמואל ייבן, ירושלים, תשל"ל עמ' 148; מ. גרסיאל, מלכות דוד, תל אביב, תשל"ה עמ' 144.

ייתכן אמנם שיואב הרג את עמשא גם כתוצאה ממניע אישי, אולי הוא גם קינא למשרתו כשר צבא. אפשר שזהו מניע נוסף לסיבה הביטחונית-ממלכתית. אולם, ברור הוא שיואב לא היה הורג את עמשא אם היה חושב שזה היה פוגע בשלום ממלכת דוד. הוא לא היה מסכן את שלום הממלכה למען טובתו האישית; הרי כבר ראינו כיצד יואב מוותר על האינטרס אישי למען שלום הממלכה – ראינו לדוגמא: כיבוש רבת עמון, וכן הריגת אבשלום, אותו הוא רואה כאויב ומורד, גם כאשר הדבר יעלה לו בחמת המלך. ובכלל ראינו איך יואב דואג לתפקודו של המלך והממלכה כאשר הוא מחזיר לפני כן את אבשלום מגלותו כשהוא רואה שהיעדרו מפריעה למלך. כל זאת, למען טובתה ויציבותה של מלכות דוד.

אם כן, מסקנתנו היא שיואב הורג את עמשא כתוצאה מחששו שזה אינו נאמן, וכן אינו מתאים מבחינה מבצעית לשמש כשר הצבא. לא שללנו את האפשרות שיואב הורגו גם ממניע אישי, כלומר שעמשא לקח את משרתו כשר צבא, אך טענו שלא היה עושה כן אם היה מעלה על דעתו שהדבר יפגע ואפילו במעט, בטובת ממלכתו של דוד.

מרד שבע בן בכרי

כפי שהזכרנו בפרק הקודם, שבע בן בכרי פותח במרד נוסף במלכות דוד:

וְשֵׁם נִקְרָא אִישׁ בְּלִיעֵל וְשֵׁמוֹ שֶׁבַע בֶּן בְּכָרִי אִישׁ יְמִינִי וַיִּתְקַע בְּשִׁפְרָו וַיֹּאמֶר אֵין לָנוּ חֶלֶק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלֶה לָנוּ בְּבֶן יִשִׁי אִישׁ לְאֵהָלָיו יִשְׂרָאֵל:

(שמואל ב כ, א)

ממה נובע המרד? נראה שיש כאן סיבתיות כפולה, סיבה מדינית וסיבה דתית. הסיבה המדינית למרד ברורה לאחר עיון בסוף הפרק הקודם, שם רואים את המתיחות בין אנשי יהודה לאנשי ישראל בהמלכת דוד לאחר מרד אבשלום. בסופו של דבר, אנשי יהודה קרובים יותר לבית דוד לעומת תחושת הניכור אצל אנשי ישראל (שמואל ב יט, מא-מד). הסיבה הדתית למרד שבע גם כן ברורה לאור תוכחת נתן הנביא לאחר חטא דוד עם בת שבע – וְעַתָּה לֹא תִסּוּר חָרֵב מִבֵּיתְךָ עַד עוֹלָם עֵקֶב כִּי בָזַתְנִי וַתִּקַּח אֶת אִשְׁתִּי אֲוִרְיָה הַחַתִּי לְהִיּוֹת לְךָ לְאִשָּׁה: (שמואל ב יב, י).

הזכרנו לעיל את רצח עמשא בידי יואב שמתרחש בדרך לדכא את מרד שבע, יואב תופס את מנהיגות הצבא ושוב נהיה לשר. שבע מצליח להימלט לאבל בית מעכה, ותופס מחסה בעיר מוקפת החומה. צבא יואב צרים על העיר ומתחילים לפרוץ את החומה בעזרת סוללה, אך לפתע 'אשה חכמה' מהעיר כפי שהמקרא קורא לה, קוראת ליואב ומאשימה: אַתָּה מִבְּקֵשׁ לְהַמִּית עִיר וְאִם בְּיִשְׂרָאֵל! (שמואל ב כ, יט). יואב עונה לה שאין הוא חפץ לפגוע באיש – חָלִילָה חָלִילָה לִי אִם אֶבְלַע וְאִם אֶשְׁחִית (שם, כ), יואב צריך את שבע בלבד. אין לו שום רצון להרוג בלי סיבה, יואב אינו דמות שדוגלת באלימות לשמה. כתוצאה מכך, אנשי העיר כורתים את ראש שבע ומשליכים אותו מעל החומה לעבר יואב, שקורא לסיום המצור על העיר על ידי תקיעת שופר:

וַיִּתְקַע בְּשׁוֹפָר וַיִּפְצוּ מֵעַל הָעִיר אִישׁ לְאֵהָלָיו וַיֹּאבֵב שָׁב יְרוּשָׁלַם אֶל הַמֶּלֶךְ:
(שמואל ב כ, כב)

תקיעת השופר כמוטיב לדמותו של יואב

אין זו הפעם הראשונה שיואב תוקע בשופר למטרת שלום – לאחר הקרבות בין צבא דוד לצבא איש בושתי והריגת עשהאל, יואב רודף אחר אבנר ובני בנימין (נאמני בית שאול). לאחר האשמות הדדיות במי תלויה המלחמה, יואב תוקע בשופר על מנת להפסיק את הלחימה:

וַיִּתְקַע יוֹאָב בְּשׁוֹפָר וַיַּעֲמְדוּ כָּל הָעָם וְלֹא יָרְדְּפוּ עוֹד אַחֲרַי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִסְפוּ עוֹד לְהִלָּחֵם:

(שמואל ב ב, כח).

ישנה עוד תקיעת שופר אחת של יואב בה כוונתו של יואב ברורה בפי המספר – לאחר שיואב הורג את אבשלום במהלך הקרב ביער אפרים, מסופר שהוא סיים את הקרב:

וַיִּתְקַע יוֹאָב בְּשׁוֹפָר וַיָּשָׁב הָעָם מִרְדֵּף אַחֲרַי יִשְׂרָאֵל כִּי חִשַּׁךְ יוֹאָב אֶת הָעָם:
(שמואל ב יח, טז).

יואב מסתפק בהריגת אבשלום, בו הוא רואה כגורם המסוכן העיקרי, וזאת על מנת 'לחסוך' את העם, כלומר שאפשר יהיה להפסיק את הלחימה עם נאמני אבשלום. כמו אצל שבע, יואב מעדיף שאדם אחד בלבד ייהרג על מנת להציל רבים אחרים.

אם כן, יואב תוקע בשופר שלוש פעמים וכולן מסמנות דווקא רגיעה והפסקת אש. זהו נתון מדהים לאור העובדה שהשופר בספרי הנ"ך משמשים בדרך כלל הכרזת מלחמה, דווקא קריאה להתכונן לקרב. מקובל לראות בשופר דווקא כסמל שקשור להכנות מלחמה כאות מבשר קרב. יש אמנם שימושים נוספים לשופר – כלי לנגינה²⁹, קריאה להמלכת מלך חדש³⁰, וכלי לקיבוץ גלויות³¹, אך הרוב הגדול של הופעות השופר עוסקות בהכרזת מלחמה – אנו מוצאים את המוטיב למלחמה בתקיעת שופר יותר מעשרים פעם!³²

התקיעות הללו הן היחידות שקוראת לשקט, וכולן מבוצעות על ידי יואב. אין עוד תקיעה במקרא שקוראת לרגיעה, רק שלושת תקיעותיו של יואב. נראה, שהמקרא רוצה להציג לנו את דמותו האמיתית של יואב, דמות שחפצה בשלום וביציבות. זאת בניגוד לדמות האלימה אותה דוד הציג כחלק מהכללתו של יואב עם אחיו ('בני צרויה') המורה על מהות אלימה כפי שהסברנו לעיל. בניגוד למוטיב תקיעת השופר המבשרת מלחמה, תקיעת השופר אצל יואב מבשרת שלום ורגיעה. זהו דבר שלא מוצאים אצל אף דמות אחרת במקרא.

ההמלכה העצמית של אדוניה בן חגית

ספר מלכים פותח בתיאור זקנותו של דוד – וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַיָּמִים וַיִּכְסְהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יָחַם לוֹ: (מלכים א א, א). על אף גילו המופלג של דוד, הוא טרם הצהיר בגלוי על יורש העצר. השאלה מי ימשיך את דוד נשאר פתוחה בעם.

על רקע זה, אדוניה בנו של דוד רואה את עצמו כמלך ואף מבטא זאת בגלוי:

29. שמואל ב ו, טו (ובמקבילה בדברי הימים א טו, כח); תהלים מז, ו; שם פא, ד; שם צח, ו; שם קג, ג.

30. שמואל ב טו, י; שם כ, א; מלכים א א, לד-לט; מלכים ב ט, יג.

31. ישעיה יח, ג.

32. יהושע ו, ד-כ; שופטים ג, כז; שם ו, לד; שם ז, טז-כב; ישעיה יח, ג (בהנחה שמדובר על אשור אשר תנחל תבוסה בירושלים); שמואל א יג, ג; ירמיהו ד, ה; שם ד יט-כא; שם ו, א; שם שם, יז; שם מב, יד; שם נא, כז; יחזקאל לג, ג-ו; הושע ה, ח; שם ח, א; יואל ב, א; שם שם, טו; עמוס ב, ב; שם ג, ו; צפניה א, טז; זכריה ט, יד; איוב לט, כד-כה; נחמיה ד, יב-יד.

וְאֶדְנִיָּה בֶן חֲגִית מִתְנַשֵּׂא לְאֹמֵר אֲנִי אֶמְלֹךְ וַיַּעַשׂ לוֹ רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים
לְפָנָיו:

(מלכים א א, ה)

הוא לא עושה זאת ללא סיבה, נראה שהוא רואה את עצמו כיורש הלגיטימי של אביו, והמקרא מתאר לנו את הסיבות לכך:
וְלֹא עָצְבוּ אָבִיו מִיָּמָיו לְאֹמֵר מִדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם הוּא טוֹב תֹּאֵר מְאֹד וְאֹתוֹ יִלְדֶה אַחֲרָי
אֲבָשָׁלוֹם: (שם שם, ו)

אם כן המקרא נותן שלוש סיבות לכך:

- (1) אדוניה רואה בשתיקתו של דוד כאישור לפעולותיו או לפחות אינו מתנגד להם.
- (2) אדוניה הוא איש יפה תואר מאד, תכונה המאפיינת מלוכה.³³
- (3) לאחר שאבשלום נהרג, אדוניה הוא הבכור המבוגר ביותר מכל נשות דוד (חוץ מכלאב בן אביגיל שאינו אקטיבי כלל).³⁴

ניתן אפוא להבין את תמיכת יואב באדוניה (מלכים א א, ז), הוא דואג לעתיד הממלכה. ראינו עד כאן כיצד יואב דואג ליציבות ולשלום הממלכה. עכשיו שדוד כבר זקן מאד (שם שם, א) והמשך מלכות בית דוד לוט בערפל, הוא דואג לעתיד הממלכה. אדוניה נראה כמועמד ראוי למלוך, המקרא אומר לנו זאת בעצמו. לכן, התמיכה של יואב באדוניה מובנת ביותר.

אולם, בזמן סעודת תומכי אדוניה (שם שם, ט), נתן מייעץ לבת שבע להזכיר לדוד את הבטחתו ששלמה בנה ימלוך אחריו:

וְאִמְרַתְּ אֵלָיו הֲלֹא אֶתָּה אֶדְנִי הַמֶּלֶךְ נִשְׁבַּעְתָּ לְאִמְתְּךָ לְאֹמֵר כִּי שְׁלֹמֹה בְּנִי יִמְלֹךְ אַחֲרָי
וְהוּא יָשָׁב עַל כִּסְאִי וּמִדּוּעַ מֶלֶךְ אֶדְנִיָּהוּ:

(מלכים א א, יג)

33. עיין הערה 14.

34. עיין הערה 14.

בת שבע ונתן הנביא טוענים שדוד כבר בחר יורש עצר – והרי הוא שלמה! דוד הרי הבטיח ששלמה ימלוך ולא אדוניה, והמלכת אדוניה היא נגד צו המלך – מכאן לכאורה, שיואב מורד בדוד בכך שתומך באדם אחר חוץ משלמה!

רבים מהחוקרים סוברים שנתן ובת שבע ניצלו את גילו המופלג של דוד 'הזכיר' לו שבועה שלא באמת הבטיח.³⁵ הם רואים בנתן כתכנן שמועל בתפקידו כאיש מוסר (כמו שפעל בשמואל ב יב) ודואג לכך ששלמה, אותו טיפח לטענתם, ימלוך. דוד לא הבטיח כלל ששלמה ימשיך אותו ולא היה זה רצונו, ולפי זה, יואב לא פעל כלל נגד דוד, מפני שזה אף פעם לא הבטיח ששלמה ימלוך אחריו. אולם, אין אנו צריכים לפרשנות זו. נראה זה דווקא סביר שדוד הבטיח זאת לבת שבע מאהבתו אליה. בכל מקרה, גם אם פירוש זה יתכן, אפשר להסביר מדוע יואב תומך באדוניה נוכח הבטחת דוד ששלמה ימלוך.

קודם כל, בהנחה שדוד אכן הבטיח ששלמה ימלוך, הרי לא כולם ידעו עליה. אפשר שההבטחה לבת שבע נודעה לנתן הנביא בלבד³⁶, ואף אחד אחר לא ידע על כך, כולל יואב. אם הוא לא שמע את הבטחת דוד וצריך למצוא יורש בסוף ימי דוד, הרי שזה רק טבעי שיבחר באדוניה בגלל תכונותיו.

גם אם יואב באמת שמע משהו על ההבטחה, מה שנראה פחות סביר, הרי שהוא אינו רואה בשלמה כירש עצר ראוי, אין לו תכונות הנחוצות למלך – בזמן שאדוניה ממליך את עצמו, שלמה לא עושה דבר להמליך אותו בעצמו, רק בת שבע אימו ונתן פעילים. התמונה הזאת ששלמה אינו עושה דבר ואילו אימו עושה זאת במקום, מעצימה את הפאסיביות שלו. מכאן נראה ששלמה אינו עצמאי והוא חסר יכולת מנהיגות וכושר פוליטי, או לחילופין פשוט אין לו בכלל רצון למלוך.³⁷ גם אם בסופו של דבר שלמה כן היה מלך מוצלח מאד, הרי שלא גילה

35. נאמן (לעיל הערה 28) עמ' 71-72;

J.A.Montgomery, The Books of Kings (ICC) Edinburgh 1951 p.74;

M.Noah, The History of Israel, London 1959 p. 202;

D.M.Gunn, The Story of King David, Sheffield 1978 p.105; ועוד.

36. ייתכן ויש לו יש קשר מסוים עם שלמה, ראה שמואל ב יב, כה.

37. ניתן לטעון ששלמה צעיר מדי מלהיות פעיל מבחינה פוליטית, ולסמוך על עדותו של שלמה על עצמו – וְאִנְכִי נֶעַר קָטָן לֹא אֵדַע צֵאת וְבֵא (מלכים א ג, ז). אפשר לפרש 'נער קטן' באופן ליטראלי, ואז מובן למה שלמה פאסיבי ואינו פועל למען עצמו.

אולם, זה קשה מכיוון שבין לידתו של שלמה (שמואל ב יב, כד) ועד אותה תקופה ישנו פרק זמן ארוך (אונס תמר, הריגת אמנון, גלות אבשלום, מרד אבשלום וכו') כמו כן, בשמואל ב פרקים יא-יב האווירה היא שדוד

שום כשרון מעין זה לפני שמלך, ויואב סובר ששלמה אינו מתאים כלל למלוכה.³⁸ לעומת זאת, יואב רואה באדוניה כמועמד שבהחלט מתאים למלוך ולכן יואב תומך בו להבטיח את טובת המשך הממלכה.

לפי האפשרות השניה שהצגנו, שיואב שמע דבר על ההבטחה, הרי שיואב מבין שאותה הבטחה לא נבעה מכושר מנהיגות של שלמה, כפי שציינו, הוא לא הפגין יכולות מסוג זה. כמו כן, בזמן השבועה שלמה כנראה היה מאד צעיר, ואי אפשר היה להעריך את יכולת הנהגתו כמלך. הרי אם השבועה היתה מתבססת על סמך כישוריו האישיים של שלמה, הרי דוד היה מבטיח לו בעצמו, לא לבת שבע אמו. כך, כשהשבועה הובטחה ללא קשר לשלמה כאדם מפני עצמו, כי אם לבנה של בת שבע.

בהנחות שהשבועה אכן הובטחה ושיואב ידע על כך, נאמר שיואב מרגיש שבחירתו של דוד נבעה מדחף רגשי כלפי בת שבע, ושהבחירה בשלמה לא נבחנה ע"פ הקריטריונים הנכונים. במקום לבחור בממשיך עם יכולת מנהיגות, הוא בוחר לפי דחפיו הרגשיים כפי שראינו בעבר, ויואב מנסה לפעול למען הבטחת המשך הממלכה על ידי בחירת מנהיג מתאים, גם אם הוא לא נבחר ע"פ רצונו של דוד.

לסיכום העניין, דוד כבר זקן ולא ידוע מי יהיה יורש העצר. אדוניה פועל להמליך את עצמו ללא תגובה מדוד. יואב תומך באדוניה מפני שהוא רואה בו כממשיך אידיאלי ובעל תכונות הדרושות למלך. בהנחה שדוד אכן הבטיח לבת שבע ששלמה ימלוך, הצענו שני אפשרויות – (1) יואב לא ידע מאומה על השבועה, ולכן לא ידע כלל שיצא נגד רצון דוד; (2) אם יואב באמת כן שמע, הרי שלא ראה בשלמה כמועמד ראוי למלוכה, ותפס את ההבטחה כנובעת מאהבתו כלפי בת שבע ולא משיקולים מדיניים.

מכאן, שיואב נשאר נאמן לממלכה ופעל למען המשך ביתו של דוד ולא התכוון כלל לפעול לרעתו. ובכך, שוב אנו רואים את יואב לא כדמות מורדת, אלא להיפך – כדמות שדואגת לביסוס הממלכה כפי שתיארנו.

עוד צעיר יחסית לעומת תקופת מלכים א פרק א בה דוד זקן בא בימים, המורה כאמור על כך ששלמה אינו כל כך צעיר.

בכל מקרה, גם אם שלמה אכן היה מאד צעיר, זהו עוד סיבה טובה שיואב לא רואה בו כממשיך אידיאלי. 38. כך ראב"ע מפרש את הפסוק – וְהִשְׁמַעָה בָּאָה עַד יוֹאֵב כִּי יוֹאֵב נָטָה אַחֲרַי אֲדַגְּנָה וְאַחֲרַי אֲבַשְׁלוּם לֹא נָטָה (מלכים א ב, כח): 'כי יואב לא נטה אחרי אבשלום, בעבור שהיה יודע כי איננו ראוי להיות לו המלוכה, וגם כן חשב על שלמה' (רד"ק מביאו בפירושו על אתר).

סוף ימיו של יואב

לקראת מותו, דוד מצווה את שלמה בנו, שבינתיים הצליח להתבסס כמלך, ללכת בדרך ה', וכן לשפוט אנשים שונים: להיטיב עם בית ברזלי הגלעדי ולהרוג את יואב ואת שמעי בן גרא. הציווי על הריגת יואב מנומק כך:

וְגַם אַתָּה יִדְעֶתָ אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לִי יוֹאָב בְּן־צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לְשָׁנֵי שְׂרֵי צְבָאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֵתָר וְיֵהָרָגם וַיִּשֶׂם דָּמִי מִלְחָמָה בְּשָׁלֵם וַיִּתֵּן דָּמִי מִלְחָמָה בְּחִגְרֹתוֹ אֲשֶׁר בְּמַתְנֵיוֹ וּבְנִעְלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו:

(מלכים א ב, ה)

דוד כועס, גם בערוב ימיו, על יואב על שהרג את שרי צבאו – אבנר ועמשא. על אף היתרון המובהק שיש בחיסולם – מניעה מגורמים לא נאמנים לתפוס כוח פוליטי-צבאי (כפי שהצגנו בפרק ג), ייתכן והעם, שבט בנימין במיוחד, רואה את הריגתם כמעשה ידי דוד, שנראה בעיניהם כמחסל בית שאול. אין זה מן הנמנע שקול שמעי בן גרא הימיני – צא צא איש הדמים (שמואל ב טז, ז) – מייצג את תחושת השבט כולו. הניסיון לנקות את שם דוד לאחר הריגתם של אבנר ואיש בושת, אינו עולה יפה בקרב בני בנימין, שרואים בו את אחראי ונותן ההוראה להתנקשויות. מרד שבע בן בכרי הימיני, מבטא את שיא ההתמרמרות של שבט בנימין שהרגישו ניכור עז כלפי מלכות דוד – אין לנו חלק בְּדוֹד וְלֹא נַחֲלָה לָנוּ בְּבֶן יִשִׁי אִישׁ לְאֹהֲלָיו יִשְׂרָאֵל (שמואל ב כ, א).

דוד לא הרגיש די בטוח ביציבות שלטונו, ובמיוחד בעת ירושת כסא המלכות לבנו. הוא חש בצורך לפעול על מנת לבסס את שלטון בנו וללכד את כל העם תחת מלכותו. יואב, מהווה סמל של כעס עבור מתנגדי דוד, הוא המוציא לפועל את ההתנקשויות בראשיהם. הם חשים שעצם השארת יואב בתפקידו כשר צבא, ללא שום עונש מצד המלך, לכאורה רק מצדיקה את התחושה שדוד לא מצטער, בלשון המעטה, על הריגת שרי צבאות בית שאול. בעבר, דוד הרגיש תלוי מאד ביואב ולא יכול היה להרשות לעצמו להענישו (שמואל ב ג, לט). אולם בימי זקנותו של יואב נראה שהוא נחלש גם מבחינה פוליטית³⁹, הרי שדוד יכול לצוות על פעולה נגדו, ולקוות שהמהלך יקרב את מתנגדי בית המלוכה.

39. יואב לא ידע כלל על המלכת שלמה, ולא הבין את פשר התקיעה בשופר (מלכים א א, מא). כמו כן, מסתבר שיואב כבר היה זקן בדומה לדוד, ומן הסתם זקנתו השפיעה על כוחו הפוליטי.

אם כן, דוד מחליט שהגיע הזמן להעניש את יואב על פעולותיו, שעד כה לא זכו לתגובה קונקרטיית, ולכן מצווה על בנו לפעול:

וְעָשִׂיתָ כְּחֶמְתְּךָ וְלֹא תוֹרֵד שִׁיבְתוּ בְּשָׁלֹם שְׂאֵל:

(מלכים א ב, ו)⁴⁰

רק לאחר הסרת יואב, המושך ביטויי מרי כה רבים מהעם ומשבט בנימין במיוחד, יכול דוד להבטיח לעצמו את ביסוס שלטונו והעברתו בהצלחה לבנו, שלמה. ובאמת, יואב מרגיש מאוים ומנסה לפעול באותו דרך של אדוניה ומהחזיק בקרנות המזבח. אולם, שלא כמו אדוניה, שלמה לא חס על חיי יואב⁴¹ ומצווה על בניו להורגו בהיכל עצמו (מלכים א ב, כח-לד).

לפי הניתוח הנ"ל, הן יואב והן דוד פועלים למען אותה מטרה – יציבות השלטון. דוד מסיק שיש להרוג את יואב, שחתר אף הוא למען המשך בית דוד, דווקא בגלל דבקותו במטרה. לכן, סופו טראגי כל כך, יואב לא נהרג בגלל מרד בדוד או גילוי חוסר נאמנות כלפיו, ההיפך הוא הנכון! לאחר כל מה שעשה למען בית דוד, הוא נהרג בסופו של דבר על אותה שאיפה בדיוק.

כך, על המזבח, מצא את מותו שר הצבא הגדול ביותר של ישראל; שר צבא שהושיע את ישראל מאויביו, הקים עבור דוד אימפריה ושירת אותו כל הימים בנאמנות שאין כדוגמתה; שר צבא שקול המבקש יציבות לאומית ורודף את שלום הכלל.

סיכום

במאמר זה, הצגנו את יואב בן צרויה כאדם נאמן מאוד למלכות דוד. הבנה זו נובעת מפעולותיו של יואב – הוא נלחם את כל מלחמות דוד, מוותר על כבודו האישי למען דוד ברבת עמון, ונחלץ לעזרת דוד במהלך שתי מרידות, ולאחר חטא דוד עם בת שבע.

40. לפי הפרשנות המקובלת, דוד מצווה להרוג את יואב (רש"י, רד"ק, רלב"ג ועוד). ר"י אברבנאל מפרש שדוד לא ציווה על שלמה להרוג את יואב אלא להורידו ממעמדו. הוא מדייק זאת מהציווי כאן – וְלֹא תוֹרֵד שִׁיבְתוּ בְּשָׁלֹם שְׂאֵל מתוך השוואתו לציווי לגבי שמעי – וְהוֹרְדָתָ אֶת שִׁיבְתוּ בְּדָם שְׂאֵל: (מלכים א ב, ט). בעוד שלגבי שמעי, ברור שדוד ציווה להורגו, בציווי לגבי יואב אפשר לפרש שלא יירד לקברו בשלום, כלומר בלי שיענש בצורה כלשהי. בכל מקרה, גם לפי פירוש אברבנאל, מובן המניע הפוליטי הנ"ל אותו הצגנו שדוד מרגיש צורך להעניש ולפגוע ביואב, גם אם הדבר אינו כרוך בהריגתו.

41. שלמה חס הן על אדוניה והן על שמעי בן גרא על אף שהראשון המליך עצמו והאחרון נידון למוות על ידי דוד. ייתכן ששלמה לא חס על חיי יואב מפני שמבחינתו, הוא חייב מיתה על שני העניינים – דוד ציווה להורגו ולא זו בלבד, אלא שהוא גם תמך באדוניה ולא בשלמה.

כמו כן, הצגנו את יואב כדמות המבקשת שלום ושוללת אלימות כאשר ניתן, למרות שדוד מציגו כאלים. טענו שמהמקרא שולל אפיון זה של יואב על ידי מוטיב התקיעה בשופר – בדרך כלל התקיעה מסמלת *קריאה* למלחמה, לעומת זאת כל שלושת התקיעות אצל יואב מסמלות *דגיעה*.

לאור הטענות הנ"ל, התמודדנו עם ראיות הנוגדות לכאורה את היותו נאמן לדוד ומבקש שלום: על המוטיב החוזר של 'בני צרויה' המורה על אישיות אלימה, טענו שהמוטיב בא רק מפיו של *דוד*, ואילו אנו מעוניינים לראות את דעת *המספר*. בהריגת אבנר ועמשא דנו תחת הטיעון שהדבר נעשה בעיקר ממניע ביטחוני-ממלכתי, ושללנו את האפשרות שיואב היה עושה זאת אם היה חושב שתהיה בכך פגיעה במלכות דוד. כך גם ראינו את הריגת אבשלום – יואב עושה זאת כי הוא רואה באבשלום גורם מסוכן, וסובר שהדבר נצרך לטובת יציבות הממלכה. כאשר תמך יואב באדוניה, אימצנו את הגישה לפיה יואב לא התכוון למרוד כלל בדוד – אדרבא – הוא ביקש ממשיך ראוי לדוד, וראה באדוניה, הבכור ויפה התואר, מועמד מתאים למלכות. סיכומו של דבר, אף ע"פ שדוד ציוה את שלמה להרוג את יואב בעקבות היותו מחרחר מלחמה, נראה שהמספר מציג את יואב כאדם נאמן ורודף שלום.